

МЕДІАЦІЯ ТА ПЕРЕДАННЯ ВІДСТУПНОГО: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ**MEDIATION AND RELEASE AGREEMENT: A COMPARATIVE LEGAL ANALYSIS****Рассказова В.В., старший викладач кафедри цивільного права та процесу***Харківський національний університет внутрішніх справ*

У забезпеченні стабільного та більш ефективного правозастосування важливе значення мають не лише правильне трактування функцій інституту відступного, але і можливі примирні процедури та механізми, які сприятимуть погодженню сторонами усіх умов передання відступного, забезпечуватимуть позасудове вичерпання спору між сторонами. Йдеться, зокрема, про медіацію при припиненні цивільного зобов'язання відступним.

У статті досліджено особливості правової сутності медіації як загально визнаної та поширеної в міжнародній договірній практиці процедури примирення, а також відмінні ознаки передання відступного, їх співвідношення, засади та важливі аспекти практичного застосування.

Автором обгрунтовано, що співвідношення медіації та відступного варто визначити як процедуру і відповідно спосіб врегулювання спірних правовідносин. У статті наголошується на відмінних особливостях процедури медіації та механізму передання відступного, зокрема, в аспектах мети, підстав та моменту припинення медіації і відступного, які власне відрізняють медіацію від будь-яких самостійних переговорів та намагань сторін врегулювати непорозуміння.

При цьому, в статті звертається увага, що якщо передання відступного є підставою, способом припинення існуючого між сторонами цивільного зобов'язання шляхом передання узгодженого предмета відступного, то медіація, в першу чергу, є процесом врегулювання спору. Відтак, цінність процедури медіації полягає в ефективності самого процесу примирення сторін, який є структурованим, здійснюється медіатором та має відповідати визначеним законодавством принципам та погодженим сторонами правилам.

Автором наголошується, що медіація припиняється при досягненні між сторонами медіації згоди щодо застосування відступного для врегулювання суперечностей, при цьому основне зобов'язання продовжує існувати до моменту виконання угоди про відступне, яким є власне передання предмета відступного, що також обумовлює більш глибокий аналіз можливих шляхів попередження невиконання угоди за результатами медіації.

Ключові слова: відступне, медіація, медіаційна угода, припинення цивільного зобов'язання, передання предмета відступного.

In ensuring stable and more effective law enforcement, not only the correct interpretation of the functions of the institution of release agreement is important, but also possible conciliation procedures and mechanisms that will contribute to the agreement of the parties on all conditions of release, will ensure an out-of-court settlement of the dispute between the parties. In particular, it is about mediation in the termination of a civil obligation according to the release agreement.

The article examines the features of the legal essence of mediation as a generally recognized and widespread in international contractual practice conciliation procedure, as well as the distinguishing features of the release, their correlation, principles and important aspects of practical application.

The author justifies that the ratio of mediation and release should be defined as a procedure and, accordingly, a method of settling disputed legal relations. The author emphasizes the distinctive features of the mediation procedure and the mechanism of the release, in particular, aspects of the purpose, grounds and moment of termination of mediation and release, which actually distinguish mediation from any independent negotiations and efforts of the parties to resolve misunderstandings.

At the same time, the article draws attention to the fact that if the transfer of the negotiable instrument is the basis, the way to terminate the existing civil obligation between the parties by transferring the agreed object of the negotiable instrument, then mediation, first of all, is the process of dispute settlement. Therefore, the value of the mediation procedure lies in the effectiveness of the reconciliation process itself, which is structured, carried out by the mediator and must comply with the principles defined by the law and the rules agreed by the parties.

The author emphasizes that mediation is terminated when the parties reach an agreement on the use of a release to settle disputes, while the main obligation continues to exist until the execution of the release agreement, which is the actual transfer of the subject of the release, which also requires a deeper analysis of possible ways to prevent non-fulfillment of the agreement as a result of mediation.

Key words: release agreement, mediation, mediation agreement, termination of civil obligation.

Постановка проблеми. Припинення зобов'язання переданням відступного передбачає згоду боржника та кредитора на передання узгодженого предмета відступного замість виконання основного зобов'язання, погодження його розміру та строку передання і потребує зусиль та бажання обох сторін, вимагає пошуку найбільш прийнятних умов ліквідації правових зв'язків між сторонами, які б задовольняли інтереси як боржника, так і кредитора.

Процедура медіації, як і інститут відступного, заснована на добровільній згоді сторін, тобто має договірний характер, та спрямована на задоволення потреб та інтересів сторін і уникнення можливих негативних наслідків.

Вважаємо, у забезпеченні єдиного та стабільного правозастосування, формуванні дійсно ефективного практики припинення зобов'язань саме відступним та попередженні правових спорів важливе значення мають правильне трактування функцій цивільно-правового інституту відступного як однієї із підстав припинення зобов'язання та медіації як процедури примирення сторін, визначення відмінностей між цими механізмами за їхньою сутністю та особливостями застосування у договірній практиці,

формування основ для єдиного підходу у характеристиці ролі медіації у зазначених правовідносинах, усіх переваг і недоліків цієї процедури відносно припинення зобов'язання переданням відступного, з'ясування кола випадків у договірній практиці припинення зобов'язання відступним, де допустиме звернення до медіації та наслідків її застосування.

Стан дослідження. Питання передання відступного та процедури медіації у цих правовідносинах як єдине комплексне питання не знайшли свого повного та ґрунтовного відображення у наукових працях. Окремо увага приділяється висвітленню загальної характеристики, особливостей юридичної природи відступного та його відмінностей від інших суміжних інститутів зобов'язального права. Особливості медіації як процедури примирення сторін також досліджуються у багатьох працях з точки зору її загальної характеристики як альтернативного способу врегулювання спору та юридичних наслідків медіаційної угоди [1; 2].

Водночас, поза увагою лишаються питання щодо ролі, співвідношення процедури медіації та відступного як одного із інститутів зобов'язального права, особли-

востей застосування медіації у припиненні цивільного зобов'язання переданням відступного, природи та співвідношення між процедурою медіації, угодою за результатами медіації та власне угодою про передання відступного боржником кредиторів.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є здійснення порівняльного аналізу медіації та відступного як процедур, заснованих на добровільній згоді сторін і застосованих до правовідносин щодо припинення існуючих між сторонами правовідносин, а також визначення особливих відмінних ознак та співвідношення механізмів медіації та припинення цивільного зобов'язання переданням узгодженого сторонами предмета відступного.

Наукова новизна дослідження. Формулювання висновків щодо відмінних ознак та співвідношення механізмів медіації і відступного слугуватиме вдосконаленню практики їх застосування, а також сприятиме більш ефективному врегулюванню непорозумінь між сторонами основного зобов'язання.

Виклад основного матеріалу. Згідно зі ст. 600 Цивільного кодексу України зобов'язання [3] припиняється за згодою сторін внаслідок передання боржником кредиторів відступного (грошей, іншого майна тощо). Розмір, строки й порядок передання відступного встановлюються сторонами. Вбачається, що за конструкцією відступного припинення зобов'язання у такий спосіб є можливим виключно у разі досягнення сторонами згоди на таке припинення та в порядку і на умовах, погоджених сторонами і зафіксованих у відповідній угоді.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про медіацію» медіація – позасудова добровільна, конфіденційна, структурована процедура, під час якої сторони за допомогою медіатора (медіаторів) намагаються запобігти виникненню або врегулювати конфлікт (спір) шляхом переговорів [4].

Тож з аналізу зазначених нормативних приписів очевидним є те, що за своєю сутністю механізм передання відступного та медіаційна процедура засновані на добровільності та взаємній згоді сторін. Але, при цьому, варто згадати, що за своєю природою відступне є правовим інститутом зобов'язального права, тобто належить до цивільного права як однієї з галузей матеріального права. Водночас, медіація як процедура врегулювання спорів має універсальний міжгалузевий характер і в цілому за своєю природою належить до процесуального права.

Так, якщо передання відступного є підставою, способом припинення існуючого між сторонами цивільного зобов'язання шляхом передання узгодженого предмета відступного, то медіація, в першу чергу, є процесом врегулювання спору, за наслідком якого можливе досягнення згоди сторін зі спірного питання у тому чи іншому форматі. Відтак, цінність процедури медіації полягає в ефективності самого процесу примирення сторін, який є структурованим, здійснюється медіатором та має відповідати визначеним законодавством принципам та погодженим сторонами правилам.

Саме за таким підходом сформульовано концепцію медіації у законодавствах іноземних держав. Зокрема, для прикладу, відповідно до Єдиного Акту про медіацію США від 1999 року медіація визначається як процес, у якому учасники суперечки, за допомогою посередника, ведуть переговори щодо вирішення конфлікту, що буде рішенням учасників спору [5]. У зазначеному визначенні, як і в національному законодавстві, наголошується на дефініціях «процес», а також «assistance», тобто «допомога» медіатора, який позбавлений повноважень приймати рішення по суті конфлікту (спору), а повинен лише сприяти сторонам у досягненні спільного рішення. Втім згідно зі змінами від 2003 року в цьому Акті наводиться таке подібне та уточнене визначення: «процес, у якому медіатор сприяє спілкуванню та переговорам між сторонами, щоб допомогти їм досягти добровільної угоди щодо їх суперечки» [6].

Такий же підхід до трактування ключових основ медіації як процедури примирення визначено в Законі Латвійської Республіки «Про медіацію» [7], Акті про медіацію Республіки Болгарія [8] та ін.

Отже, визначальною особливістю процедури медіації, яка відрізняє її від будь-яких самостійних переговорів сторін і їх намагання досягнути згоди, є участь медіатора як незалежного та нейтрального посередника у врегулюванні спірних питань між сторонами, який покликаний допомогти сторонам досягнути домовленості, знайти спільні рішення, які будуть прийнятні для обох сторін та зможуть задовольнити протилежні інтереси.

Аналізуючи в цілому конструкції відступного та медіації варто також звернути увагу на те, що і передання відступного, і медіація загалом характеризуються такою ознакою як універсальність. Так, припинення зобов'язання відступним є застосовним до широкого кола цивільних правовідносин (як договірних, так і позадоговірних). І медіація є процедурою, яка може слугувати врегулюванню спорів у різних правовідносинах (сімейних, цивільних, господарських та ін.). При цьому, саме волевиявлення сторін є визначальним як при обранні відступного як способу припинення зобов'язання, так і при залученні медіатора, ініціюванні процедури медіації.

Успішне проведення медіації, як правило, завершується укладенням угоди за результатами медіації, тобто угоди, що фіксує результат домовленості сторін медіації у погодженій між ними в усній чи письмовій формі з урахуванням вимог закону.

З цього приводу деякі дослідники пропонують розуміти під зазначеною такою угодою, що виникла зі спірних правовідносин, була укладена сторонами спору та являє собою правочин, спрямований на встановлення, зміну чи припинення прав та обов'язків сторін. Відповідно, як зазначають вчені, такий підхід надає можливість застосувати зокрема загальні норми цивільного законодавства щодо зобов'язального права (наприклад, про припинення зобов'язання, про передання відступного, про зарахування зустрічних вимог, про прощення боргу тощо) [9, с. 187; 10].

Тож варто погодитися, що застосування норм цивільного права щодо відступного є тим способом припинення цивільного правовідношення, який відповідає інтересам сторін, і може бути ефективним результатом проведення процедури медіації. Тому спільне рішення сторін медіації про застосування інституту відступного може бути відображено в угоді за результатами медіації.

Така угода породжуватиме у сторін основного зобов'язання комплекс прав і обов'язків щодо передання відступного. Тобто в такому випадку угода за результатами медіації як завершальний етап договірної процедури з одного боку припиняє процедуру медіації, але за своєю правовою природою є підставою виникнення додаткових прав і обов'язків для сторін основного зобов'язання. І лише з переданням боржником кредиторів предмета відступного основне зобов'язання між сторонами припиняється.

Відповідно співвідношення медіації та відступного варто визначити як процедуру і відповідно спосіб врегулювання спірних правовідносин. При цьому, укладення угоди про передання відступного може бути як наслідком застосування процедур позасудового врегулювання спірних ситуацій, так і автономним засобом самостійного врегулювання правовідносин між сторонами основного зобов'язання.

Водночас варто пам'ятати, що сторони мають дотримуватися вимог цивільного законодавства, які є обов'язковими для реалізації механізму відступного. Зокрема, припинення цивільного зобов'язання переданням відступного передбачає обов'язкову фіксацію досягнення згоди сторін з усіх істотних умов передання предмета відступного (розміру, строку, порядку передання

визначеного предмета відступного). Важливо, що така домовленість має бути досягнута саме між сторонами зобов'язання, що припиняється, адже укладення угоди між третьою стороною та кредитором про передання відступного суперечить правовій природі цього інституту, заснованого на взаємній домовленості між сторонами основного зобов'язання. Чинне цивільне законодавство також не допускає можливості застосування відступного за угодою третіх осіб.

Важливо також звернути увагу на мету процедури медіації та відступного. Так, медіація спрямована на врегулювання конфлікту (спору) між сторонами і результатом такого врегулювання можуть бути будь-які прийнятні для сторін рішення, а умови їх спільної домовленості можуть бути зафіксовані у вигляді будь-якого правочину (про передання відступного, про зарахування зустрічних вимог, про прощення боргу тощо).

Єдиною метою відступного є припинення існуючого між сторонами зобов'язання шляхом передання узгодженого предмета відступного. Відповідно у процедурі медіації, ініційованої у зв'язку із необхідністю сприяння сторонам у досягненні згоди щодо умов, строків та порядку передання відступного, механізм відступного є способом врегулювання спірної ситуації, коли сторони не мали змоги самостійно досягти домовленості з приводу застосування відступного.

Також варто нагадати про підстави та особливості припинення процедури медіації та відступного. Зокрема, важливо розуміти, що медіація припиняється укладенням сторонами угоди за результатами медіації, у нашому випадку – угоди про передання відступного. Водночас, основне зобов'язання не припиняється з моменту укладення угоди про відступне, адже лише з переданням боржником кредиторіві обумовленого предмета відступного взаємні зобов'язання між сторонами припиняються.

Таким чином, медіація припиняється при досягненні між сторонами медіації згоди щодо застосування відступного для врегулювання суперечностей, при цьому основне зобов'язання продовжує існувати до моменту виконання угоди про відступне, яким є власне передання предмета відступного.

З огляду на зазначене, постає питання механізмів забезпечення виконання угоди за результатами медіації, адже згідно із п. 6 ч. 1 ст. 18 Закону України «Про медіацію» у разі невиконання чи неналежного виконання угоди

за результатами медіації сторона медіації має право звернутися до суду, третейського суду, міжнародного комерційного арбітражу в установленому законом порядку. Тож важливою є фіксація в угоді за результатами медіації наслідків невиконання сторонами угоди про відступне як способу примирення сторін, встановлення додаткових стимулюючих заходів, які б сприяли вчасному та повному переданню відступного і відповідно припиненню основного зобов'язання як мети медіаційної процедури у цьому випадку.

Висновки. Процедура медіації є досить ефективним способом врегулювати непорозуміння сторін основного зобов'язання та віднайти спільні рішення щодо погодження прийнятних для обох сторін умов припинення зобов'язання відступним (домовитись про розмір відступного, порядок і строки його передачі). Адже саме небажання кожної зі сторін поступатися власними інтересами нерідко має наслідком спірні ситуації, взаємні вимоги та судові справи. Відтак медіація є тією примирною процедурою, яка здатна забезпечити досягнення інтересів сторін, які прагнуть припинити цивільні зобов'язання ефективно, без значних ресурсних втрат та збитків, проте, для прикладу, не можуть порозумітися щодо строків, порядку та розміру відступного.

Співвідношення медіації та відступного варто визначити як процедуру і відповідно спосіб врегулювання спірних правовідносин. При цьому, застосування процедури медіації може бути досить ефективним та доречним. Оскільки юридична природа відступного не є надто складною правовою конструкцією і досить широко застосовується сторонами самостійно, тут важливо наголосити, що цінність процедури медіації полягає в ефективності самого процесу примирення сторін, який є структурованим, здійснюється медіатором та має відповідати визначеним законодавством принципам та погодженим сторонами правилам.

Комплекс договірних процедур в рамках медіації очевидно може бути корисним і необхідним саме у пошуку найбільш прийнятних для сторін умов передання відступного (зокрема предмета, розміру відступного, строків передання, визначення наслідків невиконання угоди про відступне тощо). Адже перспективи узгодження сторонами саме цих умов визначають доцільність вибору та ефективність застосування власне інституту відступного як одного із способів припинення основного зобов'язання та врегулювання взаємних вимог.

ЛІТЕРАТУРА

1. Розман Ю.В., Медіація як альтернативний спосіб вирішення приватно-правових спорів. Актуальні проблеми політики. 2013. Вип. 49. С. 245–256.
2. Бузова Л.І., Правова природа медіаційної угоди. *Часопис цивілістики*. 2015. Вип. 18. С. 56–59. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/8291/Chasopys%2056-59.pdf.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення: 19.06.2023).
3. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 16.05.2023).
4. Про медіацію: Закон України від 16.11.2021 № 1875-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text> (дата звернення: 20.05.2023).
5. Uniform Mediation Act. 1999. URL: https://higherlogicdownload.s3-external-1.amazonaws.com/UNIFORMLAWS/viBwpZKSQxq9uZKDOicf_med_am99.pdf?AWSAccessKeyId=AKIAVRD07IEREB57R7MT&Expires=1688499790&Signature=Ys2eNsVwLYK2NTKz%2BMa6Dh6IA10%3D (дата звернення: 13.06.2023).
6. Uniform Mediation Act: 2003. URL: <https://www.uv.es/medarb/observatorio/leyes-mediacion/eeuu/usa-uniform-mediation-act-2001.pdf> (дата звернення: 13.06.2023).
7. Mediation Law: 22.05.2014. URL: <https://likumi.lv/ta/en/en/id/266615> (дата звернення: 13.06.2023).
8. Mediation Act: 17.12.2004. URL: <https://www.uv.es/medarb/observatorio/leyes-mediacion/europa-resto/bulgaria-mediacion-act-2004.pdf> (дата звернення: 13.06.2023).
9. Дрішлюк О., Мазаракі Н. Угода про результати медіації: теорія та практика. С. 186–191. Збірка статей «5 років діалогу і 25 років медіації в Україні: від протистояння до порозуміння». Київ: БАІТЕ, 2019. 340 с.
10. Мазаракі Н. Загальна характеристика договорів, що укладаються у сфері медіації. *Підприємництво, господарство і право*. 2/2018. С. 171–175. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/2/32.pdf> (дата звернення: 25.06.2023).